

Jr

Redactie: Dr K. W. DAMMERMAN, Prof. Dr H. C. DELSMAN, Dr D. F. VAN SLOOTEN.
Vaste Medewerkers: Dr J. G. B. BEUMÉE, L. COOMANS DE RUITER, Prof. Dr W. M. DOCTERS VAN LEEUWEN, Edw. JACOBSON, Dr S. LEEFMANS,
 :- J. C. VAN DER MEER MOHR Jr., J. OLIVIER -:

Adres der Redactie: Van Imhoffweg 10, Buitenzorg

§ § ABONNEMENTSPRIJS VOOR NIET-LEDEN DER N. I. N. H. V. f 8.50 § §

WAT DE BOROBOEDOER DEN NATUURONDERZOEKER LEERT

Iedere natuuronderzoeker uit Europa, die eenigen tijd in de tropen heeft mogen arbeiden, wordt steeds weer door heimwee naar de natuur dier zonnige landen aangegrepen. De terugblik op deze overweldigende natuur, de donkere oerwouden, de glinsterende rijstvelden, de zonneshijn, de neerkletterende plasregens behooren tot de schoonste herinneringen uit zijn leven. Toen dan ook de heer VAN SLOOTEN er bij mij op aandrong voor de lezers van De Tropische Natuur een artikel te schrijven over de resultaten van mijn bestudeering der reliefs van de Boroboedoer, nu bijna 9 jaren geleden, voldeed ik daaraan des te liever, aangezien mijn bezoeken aan dit kunstwerk van oud-Javaanschen bouwtrant tot de schoonste van mijn herinneringen aan Java behooren.

Tijdens mijn tweede bezoek aan de Boroboedoer, dat ik tot een volle week rekken kon, benutte ik mijn tijd vooral om elk der reliefs afzonderlijk en nauwkeurig in oogenschouw te nemen. Allereerst boezemde de bovenste rij reliefs van het onderste terras, dat met beelden versierd is, mij bijzonder belangstelling in. Op deze reliefs, van welke de beteekenis nu volkomen bekend is, is het leven van GAUTAMA vanaf zijn geboorte in een reeks van opeenvolgende beelden voorgesteld. Al gold mijn belangstelling ook in de eerste plaats den geschiedkundigen en legendarischen inhoud dier voorstellingen, toch werd ik bij nauwkeuriger en dieper gaande beschouwing ook op allerlei bijzonderheden opmerkzaam. Ik stond verbaasd over de getrouwe uitbeelding der verschillende volkstypen, over de nauwkeurig afgebeelde wapenen, huishoudelijke voorwerpen, huizen, schepen, enz.

De in beeld gebrachte tafereelen, die zich deels afspelen in paleizen, deels in tuinen of wouden, deels ook op zee of langs vijvers, vond ik zóó natuurgetrouw

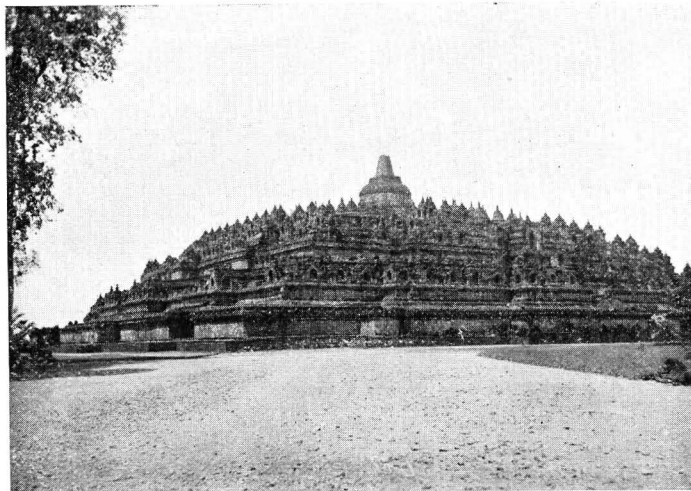

Fig. 1. De Boroboedoeur gezien van de noordzijde.
Foto W. F. Winkel.]

weergegeven, dat het mij al aanstonds toelachte de voorgestelde planten en dieren afzonderlijk aan een nauwkeuriger onderzoek te onderwerpen en te trachten ze zoo mogelijk te bepalen. Misschien zouden dan gevolgtrekkingen mogelijk zijn over de plaats, welke de toenmalige bewoners van Java, naar schatting 1100 tot 1200 jaar geleden, tegenover de levende natuur hebben ingenomen.

getemd als rij- of lastdier, ja zelfs gebruikt als krijgsolifant. Ook zeboes ziet men er als trekdieren voor een ploeg (fig. 12). Talrijk zijn ook de in het wild levende dieren zooals herten, varkens, eekhoorns, honden, apen (fig. 2) en schubdieren. Van de vogels herkennen wij duiven, pauwen (fig. 2), kippen, reigers, e.a. In de vijvers en zeeën zwemmen visschen en schildpadden, terwijl ook dikwijls slangen afgebeeld zijn. Wat de natuurgetrouwe weergave van al deze dieren betreft, zoo moet men erkennen, dat de olifanten wel het meest naar het leven zijn weergegeven (fig. 2), hetgeen des te merkwaardiger is, daar juist dit plompe dier zich zoo moeilijk daartoe leent. Weliswaar komt de olifant heden ten dage niet meer op Java voor, doch in vroeger tijden moet hij hier zeker inheemsch zijn geweest en de kunstenaars, die aan de stichting van de Boroboedoeur medewerkten, moeten hem stellig goed gekend hebben, daar men hem tot het doen van verschillende werkzaamheden africhtte. De paarden, hoewel als huisdier gebruikt, werden veel minder natuurgetrouw afgebeeld: de verhoudingen der verschillende lichaamsdeelen zijn niet juist. Zoo staan zij doorgaans te hoog

De dierenwereld is zeer rijk vertegenwoordigd. Wij treffen er het paard aan als rij-, doch ook als trekdier, den olifant zoowel vrij levend in de wildernis als

De dierenwereld is zeer rijk vertegenwoordigd. Wij treffen er het paard aan als rij-, doch ook als trekdier, den olifant zoowel vrij levend in de wildernis als

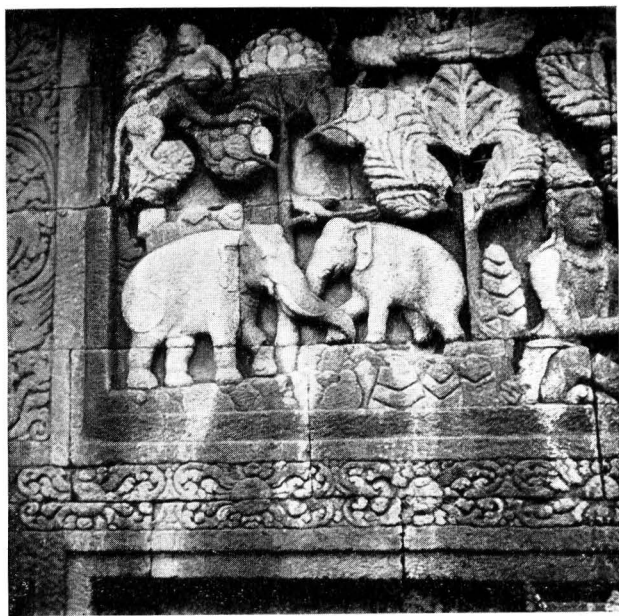

Fig. 2. Olifanten, apen en pauw.

op hun pooten, hebben een te korten rug en is hun houding te stijf. De andere genoemde dieren zijn doorgaans althans zóó weergegeven, dat zij wel te herkennen zijn; hun kenmerkende eigenschappen zijn goed naar voren gebracht. Over één dier zou ik echter nog iets willen opmerken en wel over den leeuw. Het spreekt van zelf, dat de leeuw, die immers zulk een belangrijke rol speelt in de boeddhistische legendencyclus, eveneens herhaaldelijk werd afgebeeld. Alleen, de leeuw kwam nooit op Java, noch zelfs elders in den archipel voor, zoodat de kunstenaar verplicht was dit dier af te beelden zonder het ooit levend gezien te hebben. Daar hij echter over uitvoerige beschrijvingen beschikte, schiep hij toen aan de hand hiervan beeltenissen van den leeuw, die dan ook door hun stijve houding en door de bijna ornamentale weergave der manen eer aan de leeuwen der emblemen herinneren.

Grondiger dan met de voorstellingen der dieren heb ik mij bezig gehouden met die der planten. De kennis omtrent het nut en de schadelijkheid der planten, is bij de tegenwoordige bewoners van Java zeer groot en wij mogen ongetwijfeld aannemen, dat zij dit ook was bij de Javanen ten tijde van den bouw van

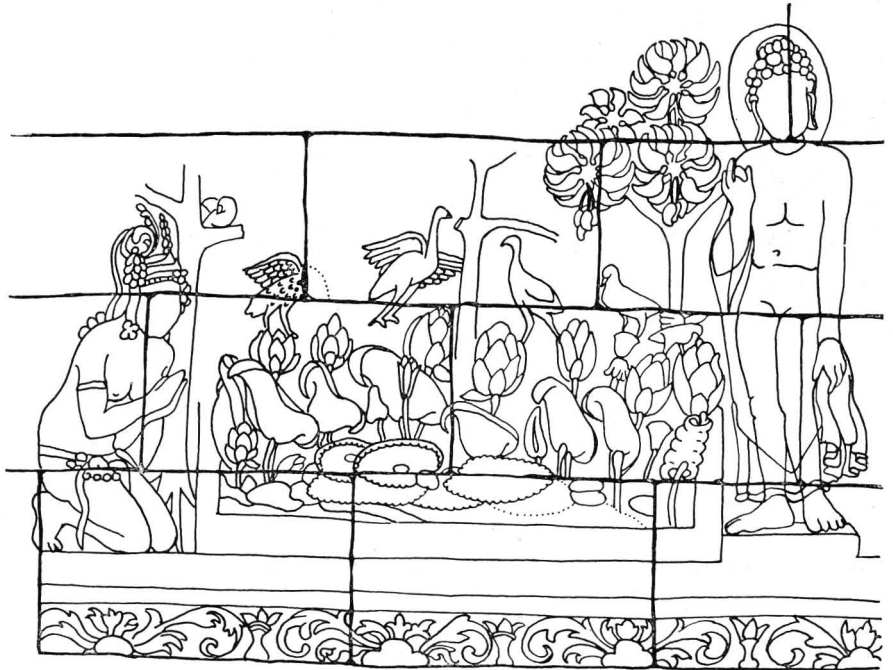

Fig. 3. Lotosvijver en manggaboorn.

de Boroboedoe. Een volk, welks voeding in de eerste plaats een plantaardige is, dat verder hoofdzakelijk plantendeelen bezigt voor huisraad en vlechtwerk en als bouw-materiaal en dat bovendien zijn kleurstoffen uit het plantenrijk betreft, moet wel zeer vertrouwd zijn met de verschillende soorten van planten. Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat deze zoo nauwkeurig op de reliefs zijn weergegeven en dat er van deze geen phantastische of schematische afbeeldingen op voorkomen. Deze zijn dikwijls, ondanks de bewerkelijkheid van het materiaal, zoo karakteristiek weergegeven, dat het mij mogelijk was vele er van te identificeeren.

Beschouwen wij de afgebeelde planten als één geheel dan blijkt het, dat al deze planten, voorzoover het mij althans gelukte haar identiteit vast te stellen, in een of andere onmiddellijke betrekking tot den mensch staan. Van dit standpunt uit bezien, laten zij zich al dadelijk in 2 groepen verdeelen, nl. in planten, die bij de boeddhistische leer een rol spelen en in die, welke op de een of andere wijze in 's menschen huishouding aangewend worden.

Tot de eerste groep behooren de lotusbloem en de vijgeboom. Het meest komt wel de lotusbloem, *Nelumbium Nelumbo* (= *Nelumbo nucifera*) op de reliëfs voor; zij vormt een steeds terugkeerend onderdeel der ornamentale versieringen. De Boeddha wordt zoowel zittende als staande steeds op een lotuskussen afgebeeld (fig. 4), doch ook andere voorname personen als edelen, Brahmanen en monniken zitten op dergelijke kussens. Op het reliëf, waarop de ontvangst van Koningin MAYA is uitgebeeld, daalt de Boeddha in den vorm van een zestandigen olifant uit den hemel omlaag, met elk der voor- en achterpooten rustend op een lotuskussen. Alle dagoben der drie bovenste ronde terrassen worden door geopende lotusbloemen gedragen.

De lotusbloem wordt als eeregeschenk overhandigd en bij feestelijke gelegenheden in de hand gehouden; dikwijls zien wij vóór den zittenden Boeddha een

Fig. 4. De heilige vijgeboom. Boeddha zittend op het lotuskussen van een door leeuwen gedragen troon.
(Naar een prentbriefkaart).

vaas met lotusbloemen staan. Echter ook in haar natuurlijke omgeving wordt de lotus vaak afgebeeld en dan wel zeer natuurgetrouw. Fig. 3 geeft een der mooiste tafereelen weer: het stelt een vijver voor, gevuld met lotusbloemen en waterlelies. Nagenoeg alle ontwikkelingsstadia der bloemen en bladeren zijn hierop zeer karakteristiek weergegeven. Links op den voorgrond liggen de op het watervlak drijvende bladeren van een waterlelie (*Nymphaea* sp.), de rest van den vijver vertoont een weelderigen groei van *Nelumbium Nelumbo*.

Van de waterlelie onderscheidt de lotusbloem zich onder meer, doordat de bladeren door hun lange stelen boven den waterspiegel uitsteken; dit is ook het geval met de bloemen. Geheel rechts is een nog jong, zich ontplooiend blad zichtbaar. Talrijke bloemknoppen en open bloemen verheffen zich te midden der bladeren. Tusschen de eerste en tweede bloem rechts zien wij een vrucht en nog iets meer naar links een jonge vrucht, nog voorzien van de afhangende, reeds verwelkte bloembladeren. De voorstelling van dezen lotusvijver is zoo levendig en de planten zijn in al hun bijzonderheden zoo getrouw weergegeven, dat dit reliëf, bezien van uit een oogpunt van plantuitbeelding, gerekend moet worden tot het beste van de Boroboedoer.

Deze getrouwe weergave van lotusbloemen is echter ook om een andere reden zeer interessant. Als vaderland van *Nelumbium Nelumbo* wordt steeds het vasteland van Azië opgegeven, terwijl men het den Hindoes toeschrijft deze plant op de eilanden van den Maleischen Archipel te hebben ingevoerd. Het is van belang hierop den nadruk te leggen, zonder echter de ver strekkende gevolgtrekking te maken, dat de Hindoes de scheppende kunstenaars waren bij den opbouw van de Boroboedoer. Gelijk bekend, is het heden nog een veel omstreden en onopgeloste kwestie of de bouwers uit den vreemde gekomen Hindoes dan wel bewoners van Java zelf waren

De tweede door de Boeddhisten vereerde plant is de heilige vijgeboom, onder welke de mediteerende Boeddha zijn gave ontving. De vereering van den vijgeboom is ook stellig de oorzaak, dat thans nog op Java, welks bewoners toch tegenwoordig grootendeels Mohamedanen zijn, op nagenoeg alle groote pleinen (de z. g. aloen aloen) van kleine binnenplaatsen zoowel als van vele steden, oude reusachtige vijgeboomen worden aangetroffen. De voorstelling van den vijgeboom op de reliefs is meestal geheel gestileerd: de boomen zijn met bloemguirlanden, klokken en andere versierselen rijkelijk behangen, de takken zijn ornamentaal bewerkt en boven de kroon versierd met één, dikwijls ook met drie zonnescermen, ten teeken van vorstelijke waardigheid en vereering. Slechts zelden zijn de bladeren eenigszins natuurgetrouw weergegeven zooals in fig. 4. Te oordeelen naar de hartvormige bladeren met hun iets uitgetrokken toppen zou men kunnen vermoeden, dat het hier *Ficus religiosa* of een naverwante soort betreft.

De tweede groep der in beeld gebrachte planten omvat een aantal cultuurplanten. Als eerste wil ik hier de pisang (*Musa paradisiaca*) noemen, een der belangrijkste ooftsoorten van Java, welke dit ook wel reeds vóór 1100 jaar zal zijn geweest. Wij zien deze in tuinen afgebeeld, doch ook bij voorstellingen, die zich in de bosschen afspelen. Zij is gemakkelijk te herkennen aan de van een sterk uitspringende middennerf voorziene groote bladeren, welke in gering aantal voorhanden zijn aan de kortstengelige plant (fig. 5). Bestond er aanvankelijk nog eenige twijfel, of deze bladplant werkelijk een *Musa* voorstelt, zoo werd deze bij mij geheel weggenomen, toen ik elders een bloeiende plant afgebeeld zag. De geheele bloeiwijze van de pisang is door talrijke schutbladeren omgeven, die elk een deel der bloeiwijze verborgen houdt. De bloemen openen zich na elkaar van de basis naar den top, waarbij telkens een schutblad loslaat, dat daarna naar buiten omkrult. In dit stadium van ontwikkeling bevindt zich de bloeiwijze op het boven bedoelde relief. Op een ander relief zijn twee sisirs en een afzonderlijke vrucht afgebeeld (fig. 5). Een eind verder zien wij een aap op een tak van een boom een pisang eten, terwijl op een der ondergrondsche reliefs een afbeelding van een geheele *Musa*-plant met rijpe vruchten voorkomt.

Nog in ander opzicht zijn de voorstellingen van de pisang op de reliefs van de Boroboedoe interessant. De pisang is een oude cultuurplant en daardoor heden ten dage over de tropen van de geheele wereld verspreid, waardoor men thans niet meer kan uitmaken, waar haar eigenlijk vaderland is geweest. Terwijl vele geleerden als zoodanig Azië noemen, houden andere Zuid Amerika voor het

Fig. 5. Pisang en nangkaboom; pisangs.

oorspronkelijk land van herkomst. Door de uitbeeldingen echter op de reliefs van de Boroboedoer, die dateeren van het jaar 800 n. Chr., is vrijwel met zekerheid aangetoond, dat Azië als het vaderland van de pisang is te beschouwen. Daarbij komt nog, dat de pisang in Indië een groot aantal Inlandsche namen heeft, die uit het sanskrit afkomstig zijn.

Een vruchtboom, die men herhaaldelijk op de reliefs aantreft, is de mangga-boom (*Mangifera indica*, fig. 3). Reeds uit de talrijke afbeeldingen mag men besluiten, dat hij toen reeds een zeer geliefde en veel gekweekte vruchtboom was. De vruchten zelf zijn zeer goed weergegeven. In groepen van drie of vier hangen zij aan lange vruchtstelen; de afzonderlijke vrucht is groot, eivormig en aan één zijde zwak naar binnen gebogen, hetgeen zeer karakteristiek en goed geobserveerd is. Eén eigenaardigheid echter, die schijnbaar in strijd is met de werkelijkheid, valt op bij de

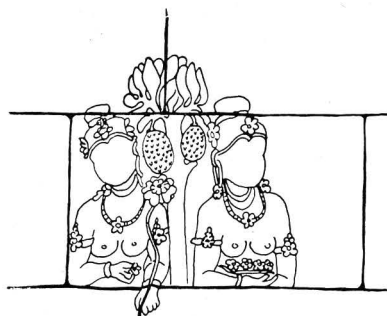

Fig. 6. Doerian.

uitgebeelde mangga-boom: de bladeren zijn nl. zóó weergegeven, dat zij in kransen schijnen te staan aan de toppen der twijgen, hetgeen bij een levenden mangga-boom volstrekt niet het geval is. Bekijkt men echter zoo'n boom op eenigen afstand, dan lijkt het inderdaad of de bladeren in een krans om een centrale as zijn gerangschikt. Dit hangt echter samen met de omstandigheid, dat de iets dieperin staande bladeren zich voegen in de ruimten tusschen de meer hooger gelegene, om aldus zoo weinig mogelijk door deze overschaduw te worden, m.a.w. om een zoo gunstig mogelijke plaats in te nemen t.o.v. het licht. In prin-

cipe is dit hetzelfde als bij het bekende bladmozaiek van den klimop (*Hedera helix*) e. a. De waarneming van den naieven, niet-beïnvloeden natuurmensch is dus toch in zekeren zin juist.

Ook de doerian (*Durio zibethinus*) komt op de reliefs voor; de boom is gemakkelijk herkenbaar aan de groote, dicht gestekelde vruchten (fig. 6). Het verwonderde mij niet de doerian onder de afgebeelde planten te ontdekken, daar zij tot de door de bewoners van Java meest gezochte vruchten behoort: de doerian is bepaald het ooft bij uitnemendheid in den Maleischen Archipel. Het is hier teneenenmale overbodig er verder over uit te weiden, hoe de Inlander op deze vrucht verzot is.

Niet minder gewild bij de Inlanders is de nangka (*Artocarpus integra* = *A. integrifolia*), welke boom op de reliefs gemakkelijk en met zekerheid is te herkennen: de bladvorm en de groote, uit den stam ontspringende vruchten karakteriseeren dezen boom voortreffelijk (fig. 5). Duidelijker nog dan op bijgaande teekening, waarop slechts de omtrek der vruchten is aangegeven, zijn ze te herkennen op het relief zelf of op een foto, omdat de plastische uitvoering der groote vruchten hier beter tot haar recht komt.

Het spreekt van zelf, dat ook de palmen op de reliefs allerminst ontbreken; juist deze groep is zorgvuldig en natuurgetrouw uitgewerkt. In hoofdzaak zijn het 3 soorten van palmen, die telkens weer afgebeeld zijn van welke er 2 gevinde, de derde waaiervormige bladeren bezit. Een der beide eerstgenoemde palmen is de cocospalm (*Cocos nucifera*). Zijn groote verspreiding over de geheele tropen der

oude wereld, zoowel als het bestaan van vele cultuurvormen stempelen deze palm tot een zeer oude cultuurplant. Evenals nog heden de meest verschillende onderdeelen ervan door de Inlanders worden gebruikt, zoo zal dit ook in vroeger tijd het geval zijn geweest.

Ik zou hier allereerst die kenmerken willen noemen, waardoor zij met één oogopslag op het relief te herkennen is (fig. 7) en waardoor zij zich tevens scherp onderscheidt van de andere palm met gevinde bladeren. De hooge stam draagt een enorme kroon, die uit een gering aantal groote bladeren bestaat. De bladstelen omvatten den stam met breeden voet, terwijl de afgefallen bladeren een duidelijk ringvormig litteken achterlaten, dat ongeveer den halven omtrek van den stam omvat. De groote vruchten, van welke de vorm goed is weergegeven, hangen in trossen bijeen en zijn aan hun voet voorzien van het uitgegroeide bloemdek. Ook de topscheut, welke de zoo gezochte palmiet levert, is goed getroffen. Het eenige aan deze cocospalm, dat niet geheel met de natuur overeenstemt, zijn de stammen, die overal kaarsrecht oprijzen, terwijl zij in werkelijkheid steeds min of meer schuin omhoog groeien. Daar echter op de reliefs de voet der stammen steeds achter personen verborgen zit, valt deze afwijking weinig op.

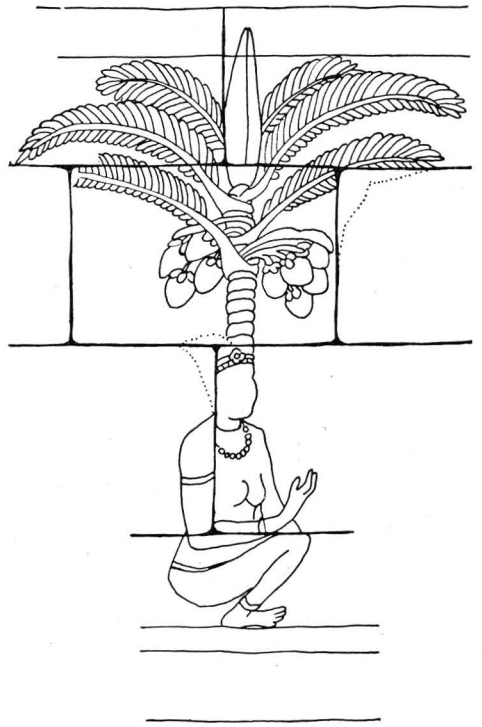

Fig. 7. Cocospalm.

De tweede palm is de betelpalm (*Areca Catechu*). Dat het sirih-kauwen ten tijde van den opbouw van de Boroboedoe evenals tegenwoordig nog bij de Inlanders bestond, blijkt reeds uit de op de reliefs voorkomende bakjes bestemd voor de sirih-bladeren en de andere benodigdheden voor het sirih-kauwen. Deze bakjes zijn in vorm zelfs volkomen gelijk aan die, welke tegenwoordig nog bij de Inlanders in gebruik zijn. De betelpalm is buitengewoon natuurgetrouw weergegeven (fig. 8). De stam is slank, waardoor hij zich reeds dadelijk van dien van den cocospalm onderscheidt. Op den top draagt hij een naar verhouding kleine kroon. De bladeren omgeven den stam niet slechts met den voet hunner stelen zooals bij den cocospalm, doch over een tamelijken afstand door middel van groote bladscheden.

Fig. 8. *Areca*-palm.

De vruchten zijn veel kleiner en hangen in grooten getale bundelsgewijs bijeen. Aan den afgebeelden palm is ook nog een opgerichte jonge bloeiwijze zichtbaar. Terwijl bij den cocospalm de bloeiwijzen dadelijk te voorschijn komen uit de oksels van nog aanwezige bladeren, vinden wij deze bij den betelpalm onder de oudste bladeren, daar zij, hoewel eveneens uit de bladoksels ontspringend, eerst zichtbaar worden en tot volle ontwikkeling komen na het afvallen der groote bladscheden, die haar

aanvankelijk omsloten. Bij vergelijking der afbeeldingen 7 en 8 is dit verschil zeer duidelijk.

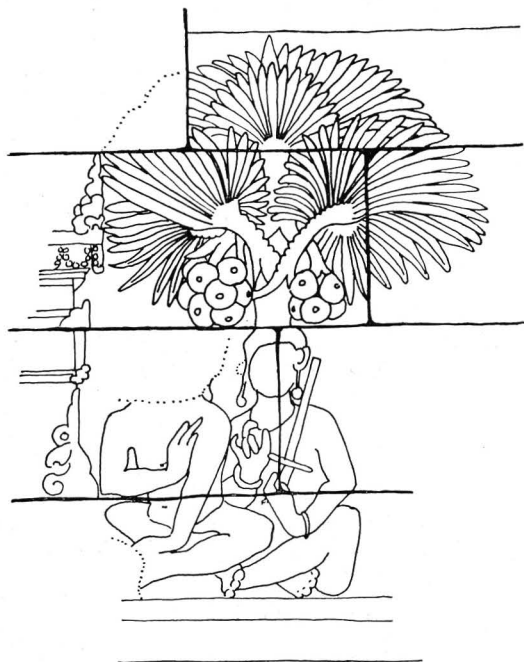

Fig. 9. Palmyra-palm.

De eenige waaierpalm, van welke een goede weergave op de reliefs te vinden is, is de lontar of palmyra-palm (*Borassus flabellifer*, fig. 9). De geweldige waaivormige bladeren op hun krachtige, langs de randen grof gesteelde stelen en de grootte, nagenoeg kogelronde vruchten kenmerken deze palm voldoende. Opmerkelijk is, dat de bladsteelvoet gespleten is en dat de beide helften ver uiteenwijken en den stam omvatten. Deze palm speelt een belangrijke rol in het huishouden der tegenwoordige bewoners van den Maleischen Archipel: uit het sap wordt palmwijn en suiker bereid, de bladeren leveren materiaal voor vlechtwerk, de jonge bladeren bezigt men tot papier (lontar), terwijl ook nog de vezels der bladeren en bladstelen tot allerlei doeleinden worden aangewend. Vermoedelijk is ook deze palm een oude cultuurplant, die aan de voorvaderen der Javanen niet onbekend zal zijn geweest.

Na de palmen zou ik een plant willen noemen, die ik eerst kort geleden met

behulp van een mijner foto's kon terecht brengen. Het onderste relief van fig. 10 beeldt een tooneel af, dat zich afspeelt aan een oeverkant (van een rivier of meer?). Aan den linkerkant van dit relief staan verscheidene boomen, van welke nummer 2 (van links gerekend) ongetwijfeld een manggaboorn moet voorstellen: deze is nl. geheel weergegeven als boven reeds beschreven werd. De uiterst linksche boom van dit relief vertoont slechts een geringe vertakking, terwijl elke zijtak eindigt in een groote bladerkroon, die uit weinige, doch zeer lange

Fig. 10. Onderste relief: de eerste boom van links is een *Pandanus*, de tweede is een manggaboorn.

behoort. De bladeren zijn zeer lang en smal, en de bladerkroon is zeer dicht en rond.

en groote bladeren is samengesteld. Ik houd dezen boom voor een *Pandanus*; zijn habitus althans pleit daarvoor. De economische beteekenis van de *pandanus* schuilt in zijn bladeren, die voor fijn vlechtwerk worden gebezigd.

Onder de boven genoemde cultuurplanten ontbreken er twee en wel de twee belangrijkste, nl. de bamboe en de rijst: bamboe, omdat zij het meest gebruikt wordt als materiaal voor huizenbouw en ook voor de vervaardiging van allerlei huisraad, rijst omdat zij een hoofdvoedsel is. Afbeeldingen van bamboeboschjes, die toch zoo talrijk zijn in een Javaansch landschap, kon ik geen enkele keer ontdekken, noch op voorstellingen die zich in tuinen, noch op die welke zich in de vrije natuur afspeelen. Bij enkele der afgebeelde schepen schijnen de zijdelingsche vlerken uit samen- gebonden bamboe- halmen te bestaan. Ik kon ook vaststellen, dat voor heggen en andere omheiningen bamboe gebruikt werd. Veel zonder- linger echter vond ik het ontbreken van rijstvelden op de onderzochte reliefs, hoewel ik nauwkeu- rig heb gezocht, of ik ze niet ergens kon vinden. Het blijft natuurlijk mogelijk, dat ik bij het nagaan van ongeveer 2000 reliefs een dergelijke voorstelling over het

hoofd heb gezien en dat bij grondiger onderzoek toch wel een afbeelding van een rijstveld zou zijn te vinden.

Hetgeen ik overigens aantrof met betrekking tot de rijst, behoort eigenlijk tot de belangrijkste uitkomsten van mijn onderzoek. Verschillende tooneelen stellen buiten twijfel, dat de rijst ook reeds ongeveer 1100 jaar geleden het hoofdvoedsel voor de Javanen is geweest. Ook mogen wij aannemen, dat godsdienstige ceremo- niën in acht genomen werden bij het padi-planten en bij de padi-snit en dat de rijst, evenals het brood bij de Christenen, een zekere goddelijke vereering genoot, want op talrijke afbeeldingen vindt men een feestmaal aangericht ter eere van den Boeddha, van een vorst of van een of ander hoog vereerd persoon. Wij zien dan (fig. 11) meestal een groote schotel met rijst, waaromheen talrijke kleinere schalen en schotels met de noodige toespizzen. Op de voorstelling ziet men de vrouwen bovendien nog schalen in de hand houden. Dikwijls zijn de spizzen met bloemguirlanden getooid of wij ontwaren ze, zooals op bijgaande foto, onder een eerescherm in een met bloemen versierde zaal. Wij zien hier een „indische rijsttafel” afgebeeld, juist zooals

Fig. 11. „Indische rijsttafel”.

deze nog heden ten dage op Java wordt opgediend. Dergelijke maaltijden treft men op de reliefs veelvuldig aan.

Maar ook leeren de reliefs ons iets omtrent den rijstbouw zelf ten tijde dat de

Fig. 12. Ploegende landbouwer.

de relief nog nader, dan zien wij, dat de runderen het zware, sterke juk vóór de vetbulten op hun nek dragen. Dit juk zit aan het eind van een naar achteren dikker wordende stang, den disselboom, die onderaan een schuin naar omlaag gerichte en van voren toegespitste houten ploegschaar draagt. Met de linker hand drijft de boer de ploegschaar in de aarde, terwijl hij in zijn rechter hand een zweep houdt, waarmede hij de zeboes aanzet. De ploeg der tegenwoordige Javaansche rijstbouwers ziet er in wezen niet anders uit.

Het andere tafereel heeft betrekking op een rijstooft. Op den voorgrond zitten vier tani's neergehurkt, die bezig zijn de afgesneden halmen tot bundels te vereenigen. Op den achtergrond gaat iemand met twee van dergelijke rijstbossen aan een juk over de schouders weg (fig. 13). De manier, waarop op Java de rijst wordt gesneden, is zoo bekend, dat het overbodig is hierop nader in te gaan. In elk geval zou een foto van een rijstooft op Java in de 20ste eeuw een beeld geven geheel gelijk aan dat op de reliefs. De beide afgebeelde reliefs op de Boroboedoor,

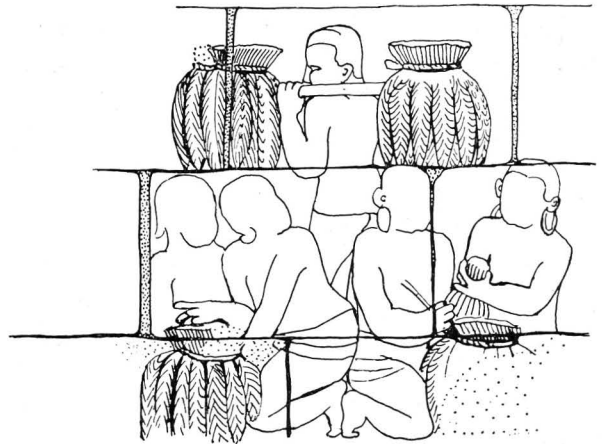

Fig. 13. Rijstooft.

Boroboedoor werd gebouwd, en wel door twee voorstellingen, welke ik eindelijk na lang zoeken ontdekte; ik was er nl. vast van overtuigd, dat dergelijke tafereelen te vinden moesten zijn, daar zij in verband staan met het belangrijkste voedingsmiddel (fig. 12). Een dezer afbeeldingen toont ons een ploegenden landbouwer met een span ossen, welke te oordeelen naar hun vetbulten op den nek en hun korte hoorns zeboes moeten voorstellen. Het voorkomen van zeboes op de reliefs is mede van veel belang: tegenwoordig worden deze voornamelijk in Midden Java als huisdieren gehouden, terwijl in West Java hun plaats wordt ingenomen door karbouwen. De zeboe zou, naar men zegt, eerst door de Hindoes op Java zijn ingevoerd.

Bekijken wij het boven genoem-

welke betrekking hebben op den rijstbouw, zijn daarom van bijzondere beteekenis, omdat zij aantonen, dat deze cultuur op Java gedurende den langen tijd van ongeveer 11 eeuwen niet veranderd is.

Ten slotte wil ik nog de aandacht vestigen op een groot blad, dat men overal op de reliefs kan afgebeeld vinden (fig. 14). Dit blad houdt PLEYTE (Die Buddha-Legende in den Skulpturen des Tempels von Bôrô-Budur, Amsterdam 1901) nu eens voor een pisang-, dan weer voor een lotusblad en verderop voor een waaivormig palmbblad. In werkelijkheid gaat het hier om geen dezer drie soorten, doch stelt het een blad voor van een Aracee en m. i. van *Alocasia*. Het wordt steeds rechtop gedragen door personen uit het gevolg van vorsten of edelen, te zamen met andere teekenen van vorstelijke waardigheid als het zonnescerm, de vliegenklap en de waaier van pauwenveeren. Doorgaans is het *Alocasia*-blad natuurgetrouw weergegeven, doch dikwijls is de voet gestileerd en met sieraden behangen. Bladvorm en nervatuur pleiten, dunkt mij, voor boven vermelde opvatting. Ik kon echter omtrent de beteekenis van dit blad in verband met de andere onderscheidingsteekenen in de mij ter beschikking staande literatuur geen nadere aanwijzingen vinden, zoodat ik het waag zelf een verklaring te geven, waarin ik meen te zijn geslaagd. De beteekenis van zonnescerm, waaier en vliegenklap zijn duidelijk genoeg. Met het eerste werd bij optochten de vorst tegen de zonnestralen beschermd, met den tweeden werd hem koelte toegewaaid en met den derden werden hem de vliegen en muggen van het lijf gehouden. Maar welke beteekenis is te hechten aan het *Alocasia*-blad? Ook hieromtrent kan mogelijk een nog bestaand gebruik uitsluitel geven. Als een Javaan door regen overvallen wordt, rukt hij een groot blad van *Alocasia*¹⁾ af — welke plant overal langs beekoevers op Java voorkomt en ook als groente gekweekt²⁾ wordt — en houdt het boven zijn hoofd, waardoor hij vrij behoorlijk tegen den regen beschut is. Tot hetzelfde doel gebruikt hij ook wel een pisangblad. Het *Alocasia*-blad op de reliefs vertegenwoordigt dus het regenscherm; immers ook de vorst kon bij zijn optreden in het openbaar door den regen overvallen worden, in welk geval het zijden zonnescerm geen voldoende beschutting zou bieden; de hevigheid der regenbuien kan zoo groot zijn, dat het water spoedig door het zonnescerm zou heendringen. En de tegenwoordig in gebruik zijnde Chineesche pajoengs van geolied papier zullen er 1100 jaar geleden nog wel niet geweest zijn.

Werden deze vier benoedigheden, nl. zonnescerm, waaier, vliegenklap en *Alocasia*-blad den vorst oorspronkelijk uit zuiver praktische redenen nagedragen, later werden zij echter de rechtstreeksche kenteekenen der vorstelijke waardigheid daar zij steeds in de onmiddellijke nabijheid van den vorst aanwezig waren. Dit geldt allereerst voor het groote zonnescerm, dat evenals de pajoeng, bij groote

Fig. 14. *Alocasia*-blad.

¹⁾ Althans een blad van een Aracee.

²⁾ Verwart de schrijver hier niet *Alocasia* met *Colocasia esculenta* (*Colocasia Antiquorum*), de bekende t a l e s ?

optochten nog heden achter de Javaansche vorsten aangedragen wordt. Het was van glanzende gele zijde vervaardigd en dwong eerbied af. Zoo is het begrijpelijk, waarom de heilige vijgeboom met een zonnescherm gekroond wordt voorgesteld. — Ook als een in het wild groeiende plant trof ik de *Alocasia* een enkele maal afgebeeld aan.

Wat het aantal op de Boroboedoer afgebeelde plantensoorten betreft, zoo weet ik heel goed slechts een klein gedeelte er van terecht te hebben kunnen brengen. Doch dit weinige was voor mij des te loonender, omdat behalve de louter systematische naamsbepaling daarmee ook nog aanvankelijk niet vermoede uitkomsten op cultuurhistorisch gebied verkregen werden. Ongetwijfeld zijn in dit opzicht bij een dieper gaand onderzoek nog meer resultaten te verwachten. Ook is het duidelijk geworden van welk een groot belang de kennis van het leven der hedendaagsche bevolking van Java is en hoe het ons slechts met deze wetenschap als uitgangspunt mogelijk was verschillende duistere punten op te helderen. Indien men ook eens op deze wijze het op de reliefs afgebeelde huisraad, de wapens, de muziekinstrumenten, voorts de kleeding, de dansen, enz. bestudeerde en alles zou kunnen vergelijken met de hedendaagsche Javaansche zeden en gewoonten, zou ongetwijfeld nog een reeks van belangrijke bijzonderheden te putten zijn uit de afbeeldingen op de reliefs van de Boroboedoer.

Weenen, 1931.

H. CAMMERLOHER

DE VISCHKAT, FELIS VIVERRINA

De „vierde” soort van het katten-geslacht van Java. Wel is ze in grootte de „derde”, volgend namelijk op den panter, maar ze is toch zoowel de zeldzaamste, minst bekende, alsook het laatst ontdekte soort. Er is van deze zeer mooie kat zóó weinig (van Java) bekend, dat we hem hier gerust „volledig” kunnen behandelen, zonder te hoeven vreezen te veel ruimte in beslag te nemen.

De soort werd dan op Java pas ontdekt in 1908 door M. BARTELS Sr., die allereerst een oude huid aantrof bij een looier te Batavia en vervolgens nog een versche verkreeg door bemiddeling van Dr P. N. VAN KAMPEN. Een kort bericht hierover is verschenen in Bull. Dép. Agr. Ind. Néerl., XX, 1908, p. 14, vormende (buiten een al even korte aanteekening van ondergeteekende in Tectona, XIX, 1926, p. 56) de geheele Java-literatuur over de soort!

Sindsdien zijn mij de volgende vindplaatsen op Java bekend geworden: Batavia (Javastraat!, September 1925), Kampoeng Boegis in Krawang (BARTELS, 1908), „Cheribon” (Naturaliënhandel Menden, 1928) en Semarang (bij den Schouwburg en het Station van de N. I. S.!, Augustus 1925). Reeds BARTELS vernam intusschen van visschers, dat het dier in de moerassige kuststrook van Krawang een „allgemein bekende Erscheinung” was. Ik vernam verder, dat het dier wel eens wordt gevangen in de sèro's, waaruit het dan blijkbaar getracht heeft de visch te stelen. Als inlandsche namen noteerde ik: g o g o r, m a t j a n - b a t o e, o e t j i n g m è m è n g.

Van de leefwijze op Java kunnen we niets méér zeggen dan dat het dier de moerassige noordelijke kuststrook van West-Java bewoont en zich geheel of